

Ryszard Żukowski, *Social Capital and Challenges of Development in Latin America and East Central Europe [Kapitał ludzki a zmiany rozwojowe w Ameryce Łacińskiej i Europie Środkowo-Wschodniej]*, Centrum Studiów Latinoamerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego CESLA, Warszawa 2007, str. 283.

W ostatnich kilkunastu latach opublikowano wiele studiów porównawczych na temat przemian społeczno-politycznych i gospodarczych w krajach Ameryki Łacińskiej i Europy Środkowo-Wschodniej. Od czasów zorganizowania w roku 1990, przez Roberta Mrozewicza i Ryszarda Stemplowskiego, słynnej konferencji w Pułtusku¹ i publikacji w 1991 roku szeroko komentowanej książki Adama Przeworskiego² na temat reform polityczno-gospodarczych w obu regionach świata, temat ten stał się wręcz modny w całej Europie i obu Amerykach³. Również Centrum Studiów Latinoamerykańskich UW wniosło poważny wkład do tego rodzaju badań. Duży udział w tej międzynarodowej dyskusji mieli naukowcy pochodzący z Europy Środkowo-Wschodniej, którym znacznie łatwiej jest opanować języki iberyjskie niż Latinoamerykanom poznać przynajmniej jeden język słowiański. Również w Rosji, pogrążonej w głębokim kryzysie za czasów Jelcyna, pojawiło się bardzo dużo prac porównujących jej nowe problemy do tych dobrze znanych z najnowszych dziejów Ameryki Łacińskiej.

Ostatnią pracą z omawianej tu dziedziny jest recenzowana książka Ryszarda Żukowskiego, profesora ekonomii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, od 1980 roku - profesora na Wydziale Ekonomii meksykańskiego Uniwersytetu Ameryk w Puebla. Zainteresowania badawcze Ryszarda Żukowskiego obejmują zagadnienia transformacji systemowych w krajach postkomunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej oraz reformy rynkowe i procesy demokratyzacji w Ameryce Łacińskiej. Analizy porównawcze Żukowskiego wykraczają daleko poza wąski teren ekonomicznych wskaźników, choć liczne w jego

książce tabele i wykresy, czynią wywody autora bardziej klarownymi.

Autor skupia uwagę na modnej ostatnio problematyce kapitału społecznego. Ten wieloznaczny i dość nieuchwytny termin, wywodzący się z ekonomii, stał się ostatnio wszechobecny, jeszcze bardziej popularny niż dominujące do niedawna hasło społeczeństwa obywatelskiego

We wstępie autor stwierdza, że Ameryka Łacińska jest szeroko znana z rozpowszechnionej korupcji, niedostatku demokracji i braku kapitału społecznego. Podobne bolączki występują w postkomunistycznej Europie, gdzie prosto i woluntarystycznie pojmowany zamysł "przejęcia do gospodarki rynkowej i demokracji" nie przyniósł rezultatów w postaci wyraźnego zbliżenia się tej części Europy do zachodniej demokracji i gospodarki liberalnej.

W pierwszych rozdziałach książki Żukowski przedstawia ciekawe rozważania ogólne na temat pojęcia kapitału społecznego, jego źródeł w Ameryce Łacińskiej i Europie Środkowo-Wschodniej (z pominięciem specyficznej sytuacji Rosji, Ukrainy i Białorusi). Autor uwzględnia filozoficzno-kulturowe i instytucjonalne aspekty kapitału społecznego. Żukowski omawia krytycznie różne koncepcje kapitału społecznego, jego związki z zaufaniem społecznym i z normami etycznomoralnymi. Badane są też rozmaite korelacje zachodzące między stopniem indywidualizmu i kolektywizmu w mentalności ludzi, ich dystans w stosunku do władzy, jakością instytucji społeczno-politycznych, zróżnicowanie etniczne i nierówności w dochodach.

Dalsze rozdziały charakteryzują źródła kapitału społecznego poszczególnych społeczeństw, jakie tkwią w dominującej kulturze, religii i moralności oraz jego związek z uczestnictwem w dobrowolnych stowarzyszeniach obywatelskich i z jakością formalnych instytucji w poszczególnych krajach. Autor rozpatruje kontrowersyjny problem wpływu społeczeństwa obywatelskiego na kapitał społeczny.

Dopiero rozdział piąty zawiera szczegółowszą analizę porównawczą podobieństw i różnic historycznego rozwoju oraz dziedzictwa kulturowego Ameryki Łacińskiej i Europy Środkowo-Wschodniej, a zwłaszcza analizę tych elementów,

które mogą wpływać decydująco na określone zasoby kapitału społecznego. Autor zwraca uwagę na wspólny niedorozwój gospodarczy, peryferyjną pozycję, nieliberalną demokrację, na nieskuteczne i dość staroświeckie instytucje oraz na generalnie ułomny kapitalizm, w Polsce zwany kapitalizmem politycznym, a w pozaeuropejskich krajach tzw. Trzeciego Świata, określane jako kapitalizm peryferyjny. Jest oczywiste, że szczególna uwaga jest skierowana na te kraje, które autor zna najlepiej, tj. na zróżnicowany geograficznie (dynamicznie rozwijająca się północ i biedne południe indiańskie), rasowo i kulturowo Meksyk i na usytuowaną między Wschodem a Zachodem Polskę. Żukowski stwierdza historyczną trwałość zróżnicowania wewnętrznego poszczególnych rejonów, generalnie niski poziom zaufania i kapitału społecznego oraz wysoki poziom korupcji w obu krajach. Mimo wyraźnych różnic w ich składzie etnicznym, obydwa silnie katolickie kraje należą do średnio rozwiniętych i mają podobny dochód na głowę mieszkańca.

Autor podkreśla, że przed dzisiejszą Ameryką Łacińską stoją poważne trudności i wyzwania, które składają się na niski poziom kapitału społecznego w jej poszczególnych krajach, gospodarze zacofanie, rozległe strefy nędzy, marginalizacji i polaryzacji społecznej. Zatem Ameryka Łacińska wkracza w XXI wiek z kruchą demokracją polityczną, z przednowoczesną biurokracją państwową i ze słabym społeczeństwem obywatelskim. Mimo dość regularnie odbywanych wyborów parlamentarnych, powszechnie naruszane są podstawowe prawa człowieka i zasady liberalnej demokracji. Podobnie kraje Europy Środkowo-Wschodniej dzielą z Latynoameryką niskie poczucie zaufania społecznego, bardzo niskie wskaźniki tolerancji, aktywności obywatelskiej i subiektywnego poczucia dobrobytu. Wyraźne różnice między porównywanymi regionami świata zaznaczają się tylko w widocznej ekspansji demograficznej ludności latynoamerykańskiej i w katastrofie demograficznej Europy Środkowo-Wschodniej (i Rosji, ale tylko jej ludności słowiańskiej).

Sądzę, iż zakres i nowatorstwo podejmowanych tematów sprawiają, iż omawiana praca może zainteresować szersze grono przedstawicieli nauk społecznych, nie tylko profesjonalnych ekonomistów, wnosi ona bowiem nowe elementy, dotychczas nie poruszane w badaniach porównawczych.

W konkluzji autor recenzowanej pracy dostrzega liczne niebezpieczeństwa, jakie grożą obydwu omawianym regionom świata (takie jak np. relatywizm i permisywizm). Żukowski uważa, iż wszyscy obywatele powinni podzielać wspólny system wartości i podobną wizję dobra wspólnego. Wolność moralna w dążeniu do emancypacji nie powinna zatem służyć wyzwaniu się spod wszelkich powinności etycznych w imię wielokulturowości.

Drugim niebezpieczeństwem ma być rzekomo niebezpieczna ekspansja zasad demokracji na takie dziedziny, jak Kościół, rodzina, edukacja i wojsko, które zawsze powinny pozostawać tradycyjne i autorytarne. Poglądy autora tej cennej pracy pozostają kontrowersyjne w niektórych sprawach, widać w nich jednak autentyczną troskę o dalsze losy bliskich mu regionów świata i głęboki niepokój spowodowany silnym oddziaływaniem destrukcyjnych elementów współczesnej cywilizacji technicznej.

Eugeniusz Górski

Przypisy:

¹ Zob. "Eastern Europe and Latin America in the 20th Century", *Estudios Latinoamericanos*, Warszawa 1992, vol. 14, dwa tomy.

² A. Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

³ Oto kilka pozycji z ostatnich lat: *Transitional Justice and the Rule of Law in New Democracies*, Ed. A. James Mc Adams, Notre Dame and London, 1997; *Closer European Union Links with Eastern Europe: Implications for Latin America*, IRELA, Madrid 1997; B. Greskovits, "The Political Economy of Protest and Patience. East European and Latin American Transformations Compared", Central European University Press, Budapest 1998 (por. moją recenzję tej książki w: *Ameryka Łacińska* 1999, nr 3-4, s. 97-99); H. Szlajfer, *Droga na skróty. Nacjonalizm gospodarczy w Ameryce Łacińskiej i Europie Środkowo-Wschodniej w epoce pierwszej globalizacji*, Instytut Nauk Politycznych PAN, Warszawa 2005; *(Un)Civil Societies. Human Rights and Democratic Transitions in Eastern Europe and Latin America*, Ed. R. A. May, A. K. Milton, Lanham, Md, Lexington Book, 2005; Eugeniusz Górski, *Civil Society, Pluralism and Universalism*, Washington, D.C., 2007.